

Šindelář, Bedřich

**K otázce dělnického hnutí v pruském a rakouském Slezsku v letech
1793-1846**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1956, vol. 5, iss. C3, pp. [123]-144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102323>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEDŘICH SINDELÁŘ

K OTÁZCE DĚLNICKÉHO Hnutí V PRUSKÉM A RAKOUSKÉM SLEZSKU V LETECH 1793—1846

Již práce sovětského historika S. B. Kana »Dvě povstání slezských tkalců 1793—1844«¹ ukázala, jak staré a významné jsou bojové tradice dělnického hnutí na půdě bývalého pruského Slezska. K tomu pak ještě přistoupily i další práce našich i polských badatelů, které přinesly rozhojnění našich vědomostí o nejstarších projevech hnutí dělnictva nejen v bývalé pruské, nýbrž i v rakouské části Slezska.² Tento článek chce přispět k doplnění tohoto obrazu, a to na základě dosud nepovšimnutého archivního materiálu ze Státního archivu v Brně.

Je vcelku dobře známo, jak vídeňská vládní místa velmi těžce nesla ztrátu oné části Slezska, kterou výbojnými válkami získal pruský král Fridrich II. na Marii Terezii. Vždyť tu šlo o oblasti s poměrně vyspělou výrobou, zejména plátenickou, která tu měla starou tradici, a kde byla i významná obchodní centra, jako na př. Vratěslav, přes kterou kdysi odcházelo nemálo našeho i cizího zboží do bližší i vzdálenější ciziny. Fridrich II. napsal r. 1752 ve své politické závěti o významu slezského plátenictví: »Výroba plátna vynáší Slezsku téměř tolik, co dává Peru španělskému králi«.³ Ztráta Slezska způsobila citelné zeslabení hospodářského a tím i vojenského potenciálu rakouské monarchie a proto byla na vídeňském dvoře u části feudální vládní kliky ještě značně dlouho živá nevráživost k Hohenzollernům a projevovaly se tu zároveň i revanšistické choutky vzhledem k Prusku, aby ztracená část Slezska byla dobyta zpět.

Rakouské úřady proto sledovaly s neobyčejným zájmem každé hnutí nespokojenosti, kdykoli se v pruské části Slezska objevilo. Při opatřování těchto informací z pruské strany připadla i nemalá úloha nejvyšším úředním místům na Moravě a ve Slezsku, protože tyto země hraničily s pruským Slezskem. Moravsko-slezské gubernium dovedlo bedlivě sledovat lidová hnutí v sousedním Prusku, zejména pak za časů francouzské buržoasní revoluce z konce 18. stol., a podávalo o nich důvěrné zprávy do Vídně. Nejvyšší vídeňská vládní místa byla zneklidněna zejména po vyhlášení jakobínské diktatury ve Francii. Tento neklid se na př. zračí v prohlášení tehdejšího rakouského policejního ministra J. B. A. hraběte Pergena, který r. 1794 řekl: »Je to tento druh lidí bez obživy a většinou nemravných, který hrozí každému státu největším nebezpečím, obzvláště za nynějších časů, když s jejich pomocí jakobini způsobili svržení francouzské vlády a zavinili všeobecné neštěstí Evropy; a právě prostřednictvím těchto převratníků byly zosnovány skutečně podobné komploty v několika jiných státech téměř až k výbuchu tím, že tam byly poslány velké peněžní ohnosit, a lze sotva po-

chybovat tom, že by se i zde v zemi o něco podobného nepokusili, a ne-li, tedy aspoň zamýšlejí tak učinit.«⁴

S. B. Kan osvětlil ve své výše zmíněné práci celkem zevrubně a přesvědčivě příčiny a průběh povstání tkalců, které propuklo v horských okresech Dolního Slezska v březnu a v dubnu 1793.⁵ Když pak nepokoje zachvátily koncem dubna 1793 i hlavní město pruského Slezska Vratislav, vzbudila tato skutečnost i zájem u rakouských úřadů. Opavský krajský hejtman Ernst von Mükusch und Buchberg podal totiž o tom 5. května uvedeného roku zprávu zemskému gubernátorovi Aloisu hraběti Ugartovi do Brna.⁶ Ježto Kan věnoval těmto vratislavským bouřím ve své práci pouze zběžnou zmínku, je vhodné se s nimi seznámit poněkud zevrubněji.⁷

V dolnoslezské metropoli Vratislavi, která ztratila pod pruskou vládou leccos ze svých někdejších hospodářských a politických svobod a na níž za neustálých válek vedených Fridrichem II. doléhala stále tíživější finanční břemena, se situace v posledním desetiletí 18. stol. stále více přiostrhovala. Zhoršovala se nejen ve vztahu k pruské vládě,⁸ ale přiostrhovala se i uvnitř města ve formě rostoucích rozporů a protikladů třídní povahy. Pruské celní a daňové zákonodárství postihovalo sice veškerou městskou výrobu a obchod, avšak doléhalo na města nestejnou měrou. Dálo se to v podstatě tak, že berlínská výroba a obchod byly protěžovány, kdežto slezská města, především Vratislav, nesla hlavní břímě této diskriminační pruské politiky.⁹ Než i ve slezských městech opět nejvíce strádaly především chudší vrstvy obyvatelstva, na jejichž bedra městská honorace po starém zvyku městského patriciátu svalovala hlavní tíhu rostoucího daňového zatížení, které se stalo v pruském státě zároveň i těžkou kletbou pro venkovský lid. Z tohoto bezohledného, všestranného vydírání a vyssávání nakonec silil a mohutněl neblahý a nenasytný pruský militarismus, který se stal postrachem všech sousedů a zároveň hluboce nenáviděným u lidových mas uvnitř pruského státu.

Za takové situace vznikl během druhé poloviny 18. stol. mezi mistry a tovaryši vratislavskými, kterých byl tehdy ve městě značně vysoký počet (přes 4000 tovaryšů), vleklý spor o pracovní podmínky, zejména co se týče výpovědní lhůty u tovaryšů. Ve Vratislavi se totiž ustálil zvyk, že tovaryši směli dávat mistrům výpověď z práce pouze na konci týdne, kdežto mistři mohli dávat tovaryšům nejen denní, nýbrž i půldenní, ba dokonce čtvrtedenní výpověď.¹⁰ Je pochopitelné, že tato snaha mistrů narážela na odpor tovaryšů, který se vystupňoval právě v období po výbuchu francouzské buržoasní revoluce, jejíž neklamně ohlasy bylo možno v pruském Slezsku pozorovat od počátku devadesátých let 18. stol. jak mezi venkovským, tak i mezi městským obyvatelstvem.¹¹ Jestliže v předchozí době jsme se setkávali jen s vystoupením mas venkovského lidu,¹² přistoupilo k tomu nyní i hnutí pracujících ve městech, které se místy dovedlo nadchnout některými myšlenkami revoluční Francie.¹³ Na jaře 1793 povstali v březnu venkovští tkalci v horských okresech Dolního Slezska a hned nato vzniklo i silné hnutí mezi zemědělským lidem, které hrozilo každou chvíli přejít v otevřené ozbrojené povstání.¹⁴

Není divu, že za takových okolností se nakonec ventilovalo i staré napětí mezi vratislavskými mistry a tovaryši. Bezprostřední popud k tomu zavdal drsný způsob, jakým vratislavský magistrát s vědomím mistrů naložil s neužitečným a slabomyslným krejčovským tovaryšem Josefem Michlem,

který pocházel z chorvatského města Petrinje, patřícího tehdy k Uhrám. Michel byl totiž v druhé polovině dubna 1793 uvržen magistrátem do vězení proto, že přešel bez výpovědi z práce od jednoho mistra k druhému. Magistrát vyřešil celý případ krátkou cestou, aniž věc byla předem projednána v cechu, jak tomu bylo jinak zvykem. Třebaže původně magistrát rozhodl, že Michel bude neprodleně z města vyhoštěn, změnil pak své rozhodnutí a vyslovil se pro trest vězení. Stalo se tak nepochybně na popud mistrů, kteří chtěli tímto způsobem zastrašit ostatní tovaryše ve městě a zlomit jejich odpor. Michlovo uvěznění mělo ihned velkou odezvu nejen mezi krejčovskými tovaryši, nýbrž i mezi jejich druhy z ostatních výrobních odvětví. Vzniklo z toho zorganizované solidární hnutí, během něhož sáhli tovaryši i k velmi účinným intervencím na magistrátě, dále k demonstracím ve prospěch uvězněného kamaráda, jehož propuštění se dožadovali. Zároveň zaujali velmi rozhodné stanovisko proti mistrům, kteří žádali od tovaryšů kategoricky, aby v otázce výpovědi z práce zachovávali nadále dosavadní zvyklosti, které si mistři vynutili a jež byly pro ně velmi výhodné, zato však značně nevýhodné pro tovaryše, kteří proti tomu již po léta marně brojili. Vratislavští tovaryši si v tomto boji počínali neobyčejně neohroženě a s příkladnou obětavostí. Nezalekli se žádných teroristických opatření se strany úřadů a zahájili 25. dubna 1793 stávkou, ve které se rozhodli setrvat až do doby, dokud by nebyl Michel z vězení propuštěn. Následujícího dne byla uvězněna na radnici třináctičlenná tovaryšská deputace a zároveň s ní bylo hned do jiného vězení ve městě dopraveno dalších 80 zatčených krejčovských tovaryšů. Než ani to nedovedlo zlomit odpor stávkujících. Proto se magistrát 27. dubna rozhodl k zatčení dalších 249 tovaryšů, které bylo již nutno provést za silné vojenské asistence. Podmínky uvězněných byly velmi svízelné. Byli drženi o chlebě a vodě a vtěsnáni do tak malých prostor, že nebylo ani místa, kam by se mohli uložit ke spánku. Leč ani tato opatření nedovedla zlomit jejich odpor, který naopak ještě vzrůstal tím, že ke krejčím se začali přidávat postupně tovaryši ostatních výrobních odvětví a vstupovali solidárně do stávky. Toho se magistrát zalekl a v neděli 28. dubna dal chvatně a ve vší tichosti eskortovat Josefa Michla z města pod vojenskou ochranou směrem k rakouským hranicím, kde měl být v prostoru Krnova odevzdán rakouským úřadům.

Násilné odsunutí Michlovo vyvolalo však další bouři odporu ve městě a tovaryši prohlásili, že nenastoupí dříve do práce, dokud Michel nebude přiveden zpět do Vratislavi a tam puštěn na svobodu. V pondělí 29. dubna propukly pak ve městě velké demonstrace.¹⁵ Těch se magistrát zhroutil a změnil svou původní teroristickou taktiku náhle v ústupnost. Uvedeného dne uznali dokonce za vhodné ustoupit i přestrašení mistrů, kteří přiznali tovaryšům nakonec právo na požadovanou denní, půldenní a dokonce i čtvrtedenní výpověď. To však nebylo s to tovaryše uklidnit, protože oni neochvějně trvali na splnění svého požadavku, který se týkal Michlova návratu do Vratislavi.

Představitelé státní moci byli ve značných rozpacích, ježto disponovali ve městě celkem nevelkou vojenskou posádkou. Značná část vojsk byla tehdy v poli proti Francii a kromě toho muselo být i posláno vojsko do horských okresů dolnoslezských k potlačení tamního povstání venkovských tkalců.

Mezitím se ve městě roznesly pověsti o zastupujícím městském řediteli Karlu Bedřichu Wernerovi,¹⁶ který byl znám jako oblíbenec samotného pruského krále Fridricha Viléma II. a byl proto obecně nenáviděn jako exponent pruského absolutistického režimu ve městě. Tyto pověsti kromě jiného — zčásti právem, zčásti neprávem — tvrdily, že Werner prý měl hlavní podíl na odsunu Michlově z města, že sebe a své příbuzné nečestně obohacoval a pod.¹⁷ Poté se další demonstrace 29. a 30. dubna obrátily proti Wernerovi, jehož byt byl přítom demolován a bylo prý jeho štěstím, že nebyl doma, jinak by byl sotva vyvázl životem. »Kde je ten pes? Toho musíme dostat! Ten musí zemřít!«, tak volaly pobouřené zástupy vnikající do Wernerova domu.¹⁸ Teprve v pozdních večerních hodinách se podařilo 29. dubna vojsku obnovit na přechodnou dobu klid. Nato byla před hlavní vojenskou stráží výhrůžně postavena děla; silné vojenské jízdní hlídky patrolovaly městem a peši oddily obsadily důležitá místa.

V úterý ráno 30. dubna nabyla stávka vratislavských tovaryšů a dělníků téměř generálního charakteru; stávkovalo jich na 4000. Vojsko pak jen s námahou zabránilo dalšímu záměru značného zástupu lidu, který chtěl vytrhnout z bran města a zničit na předměstí Scheitnig Webrovu palírnu kořalky. V poledních hodinách uvedeného dne došlo pak k dalším srážkám lidu s vojskem, které pak nabyly takové vážnosti, že vojsko tu použilo dokonce i dělostřelecké palby. Je zajímavé, že poddůstojník určený k obsluze děla odmítl střílet do bezbranného zástupu, byl proto ihned zatčen, a dělo byl nucen vypálit do lidu velící důstojník sám. Teprve po této strašné krvavé lázni dorazila do města eskorta s netrpělivě očekávaným uherským tovaryšem Michlem. Ten byl hned přiveden ke zplnomocněnému slezskému ministru hraběti Hoymovi,¹⁹ který Michlovi veřejně podal ruku a prohlásil jej za správného a počestného člověka. Hned nato dal ministr Hoym vodit Michla od jednoho tovaryšského herberku ke druhému, aby se stávkující ve městě uklidnili. Hoym zároveň slíbil, že zaplatí vše, co tovaryši za poslední dva dny snědli a vypili, dále že padlým bude vypraven důstojný pohřeb, ranění budou bezplatně léčeni a invalidé odškodněni. To všechno mělo být ovšem splněno jen tehdy, budou-li se tovaryši nadále chovat klidně a nastoupí-li opět do práce. Hrabě Hoym pak označil postup vratislavského magistrátu ve věci Michlově za nesprávný a dále, že všechny spory řemeslníků mají být napříště vyřizovány nejprve v cechu, a teprve když tam nebude dosaženo dohody, má být předložena k rozhodnutí magistrátu.

Vratislavští tovaryši a dělníci dosáhli tedy ve svém tvrdém a statečném boji skvělého vítězství. Magistrát i ministr Hoym se musili nakonec podvolit přání prostých tovaryšů. Nicméně však bylo to vítězství draho vykoupené, protože stálo 29 mrtvých a na 50 vážně raněných z řad prostého lidu, při čemž mezi vojskem bylo dalších 20 raněných.²⁰

Povstání vratislavských tovaryšů z r. 1793 nebylo sice tehdy v pruském Slezsku ojedinělé svého druhu — podobné hnutí vzniklo i v Kovarech a Prudníku, při čemž zejména velkého rozsahu nabylo povstání dolnoslezských venkovských tkalců — nicméně je však je nutno považovat »za jeden z nejkrvavějších třídních konfliktů ve Slezsku v době trvání francouzské buržoasní revoluce.«²¹

Opavský krajský hejtman Ernst von Mükusch, který o těchto událostech informoval ve stručnosti zemského gubernátora hraběte Ugarta v Brně,

napsal 5. května 1793 v závěru své zprávy: »V slezsko-pruských hořských krajích doutná ještě mezi tkalci neklid, k němuž se prý již i sedláci přidružili.«²² Tato zpráva, jak se dovidáme odjinud, odpovídala vcelku skutečnosti.²³

»Sansculoti z Matějské ulice«, to jest nádeníci, služebníci, vojenští desertéři a jim podobní, kteří se vyznamenali při bouřích r. 1793 ve Vratislavi, zůstali u zámožných současníků ještě hodně dlouho postrachem a nepříjemnou vzpomínkou.²⁴ Pruským vládním místům to pak dalo ještě mnoho námahy a práce, nežli obnovili opět klid a pořádek v této části pruského státu. Je zajímavé, že pruské úřady upustili nakonec od dalšího potrestání účastníků vratislavských bouří, a že se »spokojily« s krvavou daní, kterou si vyžádal vojenský zásah do těchto bouřlivých událostí.

Videňské vládní kruhy sledovaly tyto vnitřní potíže pruského státu pochopitelně s jistou dávkou škodolibosti, ovšem na druhé straně se tyto kruhy nemohly také ubránit jistým obavám, aby neklid v pruském Slezsku se nepřenese také i do rakouské části Slezska. — O tom, že třídní boje v pruském Slezsku v dalších letech až do konce 18. stol. přes všechna preventivní opatření se strany pruské vlády neochabovaly, podává nový materiál nepopíratelné důkazy.²⁵

Bouře vratislavských tovaryšů a plebejských elementů z r. 1793 měly ještě značně středověký ráz, přestože na ně měly nepochybný vliv francouzské revoluční události. Ústřední motiv těchto bouří se ještě do značné míry pohyboval v mezích starých cechovních kategorií, i když tovaryši si při tom dovedli zabouřit zároveň i proti ústřední státní moci a proti jejím představitelům. Na druhé straně postupující rozklad cechovního zřízení a počátky manufakturní výroby ve Vratislavi, dále masovost a na tehdejší poměry pozoruhodná organisovanost hnutí, pak rozhodnost celé akce, se kterou pracující masy postupovaly proti městské smetánce, to vše již v mnohém opět připomíná rysy novodobého proletářského hnutí.

*

Podobného rázu bylo i hnutí tovaryšů, které se událo na jaře r. 1801 celkem současně v haličské Białé a v těšínském Białsku. Tyto bouře ovšem nenabýly zdaleka tak velkých rozměrů a neskončily tak krvavě, jako před lety ve Vratislavi.

Podnět k bouřím zavdala noční výtržnost v haličské Białé, k níž došlo v druhém týdnu měsíce dubna r. 1801. Zavinili ji soukeničtí tovaryši z Pruska, kteří se dostali do rvačky s několika vojáky. Do nastalé vřavy se vmísilo ještě přes sto místních tovaryšů, kteří pak klacky a kamením zahnali na útěk dokonce i policejní stráž, která se chtěla pokusit o zásah. Přesto se však magistrátu podařilo několik tovaryšů zatknout a jeden z nich, který se prý do celé věci dostal zcela nevině, byl následujícího dne potrestán výpraskem 25 ran holí. Tovaryši prohlásili tento čin za těžkou urážku jich všech a odpověděli na to usnesením, že nenastoupí dříve do práce, dokud jim białský magistrát nedá za tuto pohanu přiměřené zadosťučinění. Magistrát slíbil pod dojmem tohoto opatření, že celou věc vyšetří. Protože si však přitom počínal liknavě, shromáždil se 13. dubna 1801 v odpoledních hodinách před białskou radnicí zástup čítající na 600 lidí, vedený místními i cizími tovaryši. Demonstranti se jali vyhrožovat, že

zapálí radnici a pobijí městskou radu, nebude-li požadavkům tovaryšů neprodleně vyhověno. Magistrát povolal v největší tísní na pomoc vojenskou asistenci, která si však netroufala zasáhnout, protože počet demonstrujících před radnicí mezitím vzrostl přes tisíc, kdežto vojáků bylo pouze 40. Počet pobouřeného zástupu vzrostl zejména o tovaryše z nedalekého Bílska,²⁶ kteří zaujali solidární postoj ke svým druhům, dostavili se v hojném počtu před radnici v Biaté a jali se je tam při demonstraci aktivně podporovat. Biatskému magistrátu nezbylo, než kousnout do kyselého. Poslal posléze mezi demonstranty před radnici městského posla, ježto nikdo z členů městské rady si netroufal vyjít ven, a ten tam nakonec tovaryšům odevzdal písemnou satisfakci magistrátu. Nato se dav v klidu rozešel. Biatský magistrát byl však nadále nedůvěřivý a bál se dalších nepokojů. Vyžádal si proto menší oddíl vojska ke své ochraně. Než ve městě již poté zavládl klid. Tovaryši z těšínského Bílska, kteří se činně zúčastnili bouřlivých demonstrací v Biaté, byli pak předvoláni na radnici v Bílsku, kde jim bylo vcelku mírně domluveno, aby se napříště chovali klidně a nesahali k takovým prostředkům, jak to učinili v sousední Biaté. Tato podivuhodná mírnost a zdrženlivost jednání magistrátu v Bílsku byla vyvolána obavou, aby příkrější postup, jak čteme ve zprávě těšínského krajského hejtmána Rechtenbacha, nezpůsobil, že »bilští soukeničtí tovaryši, kteří jsou většinou cizinci, by všichni k nemalé škodě tamního obchodu najednou odešli.« A něco podobného bylo v době vysoké konjunktury, založené především na vojenských dodávkách, naprosto nežádoucím; odtud tedy pramenila ona neobyčejná mírnost se strany bílského magistrátu k soukenickým tovaryšům.²⁷ Na celém případě je pozoruhodné jednak to, že tovaryši ve svém boji v podstatě zvítězili a dále — což je nemálo zajímavý rys — že tu vystoupili bok po boku solidárně tovaryši dvou měst ve věci, kterou viděli jako společný zájem a o němž nabyli přesvědčení, že jej třeba probojovat a prosadit.

Bílsko bylo na prahu 19. stol. sídlem rozvité soukenické výroby, a to jak cechovní, tak zejména i produkce organisované již na podkladě rozptýlené kapitalistické manufaktury. Podle Reginalda K n e i f l a se živilo tehdy obyvatelstvo města převážně soukenictvím. Působilo tam 520 soukenických mistrů, »jejichž prostřednictvím bylo zaměstnáváno několik tisíc rukou zdejšího venkovského obyvatelstva.«²⁸ Tato výroba byla postupným zaváděním strojů přiváděna stále na vyšší úroveň. Tak r. 1806 se v Bílsku objevil první přádací stroj, v r. 1809 tu byly dány do provozu další dva česací stroje a v r. 1810 se zde objevil první postřihovací stroj od Offermanna z Brna.²⁹ Zavádění těchto strojů se i tu pochopitelně neobešlo bez nepříznivého odrazu na sociální postavení dělnictva, především u postřiháčů. To je ostatně zjev, který je obvyklým společenským důsledkem, dostavujícím se zákonitě v podmínkách rodící a rozvíjející se kapitalistické výroby. Na druhé straně je ovšem třeba zdůraznit, že proletariát jako třída se ustavuje právě ve strojovém stadiu rozvoje kapitalistické výroby. E n g e l s svého času zdůraznil, že u proletariátu »teprve rozvojem kapitalistické velkovýroby, moderního velkopřemyslu a zemědělství nabyla jeho existence stálého charakteru, vzrostly jeho řady a vytvořila se z něho zvláštní třída se zvláštními zájmy a se zvláštním dějinným posláním.«³⁰ Z tohoto zjištění ovšem ještě nevyplývá, že historikové dělnického hnutí by se měli ve svém studiu omezit pouze na projevy proletariátu ve stro-

jovém období kapitalistického vývoje. Naopak, chceme-li řádně porozumět projevům dělnického hnutí uvedeného období a máme-li je zejména správně pochopit a zhodnotit, je naprosto nutné seznámit se i s prehistorií tohoto procesu v manufakturním období, protože jen tak lze osvětlit v náležitě šíře i hloubce genesi hnutí moderního proletariátu.

Jestliže tedy zavádění strojů naráželo zpravidla na odpor dělníků příslušných odvětví výroby, neprošlo jejich zavádění ani hladce v Bilsku. Nespokojenost tam propukla záhy po vydání neblaze proslulého patentu z 20. února 1811,³¹ kterým se vyhlášoval v podstatě státní bankrot, jehož důsledky dolehly právě nejtěživěji na nejchudší vrstvy obyvatelstva. Protože pak nastala i značná disparita mezi výší mezd a cenami životních potřeb, obrátili se postříhačtí dělníci na své zaměstnavatele s žádostí o zvýšení mezd. Když byli odmítnuti, zahájili 22. dubna 1811 stávkou, které se účastnilo 63 dělníků, z nichž drtivá většina (celkem 56) byli cizozemci.³² Je dále zajímavé, že ke stávkujícím dělníkům z Bilsku se po dvou dnech připojili jejich kamarádi z nedaleké Białé a oplátili jim tak jejich starou solidaritu, jaké jsme byli svědky již před 10 lety při demonstracích před radnicí v Białé. Stávka v Bilsku trvala celkem 4 dny. Magistrát sáhl neprodleně k povolání vojenské asistence a dokonce k uvěznění stávkujících, ježto stávka byla v té době nezákonná. Stávkující však zachovali klid a obdivuhodnou kázeň. Nikde se nedali strhnout k výtržnostem a k násilnostem, odmítali jen nastoupit do práce, dokud jim nebudou zvýšeny mzdy. Ačkoli pak pod dojmem teroristických opatření opět začali pracovat, uznali nakonec podnikatelé raději za vhodné přikročit ke zvýšení mezd dělníků o 2 zl. týdně. Učinili tak ovšem tím způsobem, že přiměřeně zvýšili hned ceny svých výrobků, takže jejich podnikatelský zisk nebyl přitom nikterak zkrácen, ba spíše naopak. Je zajímavé také, že nikdo z dělníků nebyl nakonec potrestán a všichni byli přijati do práce, kromě sedmi domácích dělníků, kteří byli z práce propuštěni. Magistrát nechtěl sáhnout k potrestání cizích specialistů, a to opět hlavně z hospodářských pohnutek, ježto obvyklý trest výprasku by byl nepochybně způsobil jejich odchod z města; z toho byla obava, ježto tehdy se v Bilsku pracovalo velmi pilně na dohovění většího množství sukna, určeného pro velký trh v Pešti, od něhož si podnikatelé velmi slibovali.³³ Jak vidno, rozhodly v Bilsku v r. 1811 ekonomické zřetele podobně, jako před tím v r. 1801, takže stávkující byli nakonec uchráněni trestů, jež jinak předpisovala litera tehdy platného zákona.³⁴

*

Ještě v době před vypuknutím stávky v Bilsku sledovala vídeňská dvorská místa s neobyčejným zájmem opět události v pruském Slezsku. O vánocích r. 1810 požádal president vídeňského dvorského policejního úřadu Franz Haager von Altensteig moravsko-slezského zemského gubernátora Prokopa hraběte Lažanského, aby si opatřil informace o tom, s jakým ohlasem se setkalo v pruském Slezsku nedávno vyhlášené zrušení cechů.³⁵ Lažanský prostřednictvím svého aparátu zjistil, že zrušení cechů prý tam »nezpůsobilo žádné mručení«, zato však zavedení nových akcíů vyvolalo v pruském Slezsku značný odpor, který propukl v některých hornoslezských venkovských oblastech v otevřená povstání lidu, které pak nabylo značného rozsahu v únoru a v březnu 1811.³⁶ Průběh povstání sledovala rakouská

úřední místa s určitými obavami, aby jeho příklad nezapůsobil také v přílehlých rakouských oblastech.

Po pádu Napoleonově a po prolomení kontinentální blokády se dostala výroba na evropské pevnině pro zaostalé výrobní poměry, tváří v tvář anglické konkurenci, do vážné krise, která byla provázena rostoucí nezaměstnaností, stoupající drahotou a bídou. Důsledky toho se projevily v našich zemích a také v pruském Slezsku, kde se vyvinula daleko vážnější situace, nežli v rakouské části Slezska. O poměrech v pruském Slezsku podal moravsko-slezskému zemskému gubernátorovi hraběti Mitrovskému 28. dubna 1817 zprávu výše již dotčený rada a komorní ředitel vratislavského biskupství Karst.³⁷ Z ní se dovídáme, že v dolnoslezských horských krajích, počínajíc od Frankensteinu, Reichenbachu a Landeshutu, je 15 až 18 tisíc tkalců bavlny a lnu bez práce a v největší bídě. Před několika týdny se shromáždili na vícero místech ve velkém počtu, zvolili ze svého středu deputaci čítající 500 osob, které přikázali, aby se odebrala do Reichenbachu a neodešla odtud dřívě, dokud nebudou učiněna se strany úřadů opatření, která by nezaměstnaným umožnila opět výdělek. Deputace pak skutečně do Reichenbachu přišla, obstoupila vládní budovu a přinutila presidenta barona Lüttwitze, aby přednesl stížnost tkalců samotnému králi, ježto Lüttwitz se vymlouval, že on sám jim v tom nemůže pomoci, protože k tomu nemá úředního zmocnění. Na to pak přišel uklidňující dopis z Berlína, který doporučoval, aby tkalci byli trpěliví, ježto prý najdou dosti práce při stavbě nových silnic. Došlá odpověď však tkalce neuspokojila. Oni chtěli pracovat ve svém oboru a kromě toho mozolná práce na silnici ohrožovala pak zručnost jejich rukou zvyklých na tkalcovskou práci. Nato pak vláda navrhla, aby se tkalci přeškolili na přádláky vlny, bavlny a lnu, při čemž sbíráním příze byl pověřen klášter Grüssau, avšak i tento záměr — jak se dovídáme ze zprávy z konce června 1817 — ztroskotal na odporu tkalců.³⁸ Všechny události v pruském Slezsku vyvolaly živý zájem u vládních míst ve Vídni, kterým o tom zasílal brněnský gubernátor hrabě Mitrovský zevrubné zprávy.

Koncem srpna 1817 propukly pak ve Vratislavě další vážné lidové nepokoje, namířené proti pruské vládě, ke kterým příčinu zavdalo uvěznění zeměbranců, kteří odmítli složit přísahu věrnosti pruskému králi. Tato událost naznačuje, jak málo popularity měla pruská vláda, po více jak sedmdesáti letech od uchwácení Slezska, v masách prostého lidu. Vratislavské bouře, které se odehrály ve dnech 21.—23. srpna 1817 a byly brutálně potlačeny vojskem, a to teprve s přispěním posil ze Svidnice, vyvolaly přirozeně ihned zájem ve Vídni. Proto president nejvyššího dvorského policejního úřadu, Josef hrabě Sedlnický, požádal ihned poté zemského gubernátora hraběte Mitrovského v Brně, aby o této věci opatřil bližší informaci.³⁹ Po zmíněných vratislavských událostech možno pak pozorovat v dalších letech jisté ochabnutí zájmu vídeňských vládních míst o hnutí lidových mas v pruském Slezsku; až teprve známé povstání dolnoslezských tkalců z r. 1844 je z tohoto přechodného nezájmu opět vyburcovalo.

*

Nástup průmyslové revoluce v našem textilu v dvacátých letech 19. stol.⁴⁰ se projevil také v textilní výrobě v rakouském Slezsku. Ohlásil se

jak vzestupem výroby na jedné straně, tak i rostoucí pauperisací dělníků a proletarisací řemeslníků na druhé straně,⁴¹ kteří se ozvali na podzim r. 1830, a to opětovně v tradičním již B í l s k u.

Nejprve neobyčejné sucho a poté následující vytrvalé lijavce způsobily r. 1830 ve Slezsku, že se tam dostavil citelný nedostatek brambor a zelí, jež tvořily v podstatě základ výživy tamních nejhudších lidových vrstev. Přitom se však nadále používalo velkého množství brambor i obilí k výrobě lihu a pálenky, což místy, hlavně mezi prostým lidem, naráželo při rostoucím nedostatku potravin na nesouhlas. V říjnu 1830 pak došlo k hnutí soukeníků v B í l s k u, kteří trpěli nedostatkem práce a chtěli se vrhnout na domy spekulantů a vyplenit je. Jejich záměr byl však zmařen včasným zásahem silného vojenského oddílu v síle praporu, takže ve městě byl opět obnoven klid a pořádek.⁴² Tento pokus je zřejmým dokladem úpadku staré cechovní výroby, jejíž představitelé ekonomický proces rozvoje kapitalistických vztahů neúprosně pauperisoval a proletarisoval. Zjevný úpadek tohoto druhu výroby se projevoval kromě jiného i v podstatném snížení počtu soukenických mistrů v B í l s k u během první poloviny 19. stol. V r. 1815 tam bylo ještě 688 mistrů, kdežto v r. 1822 klesl jejich počet již na 289 a v r. 1845 na 210; ostatní se buď vystěhovali anebo klesli do řad dělnictva.⁴³

Proces jejich nezadržitelného chudnutí se projevil dalšími bouřemi, které vypukly v B í l s k u v listopadu 1833 v souvislosti s úpadkem tamního židovského obchodního domu Mallner a syn,⁴⁴ který způsobil zároveň i bankrot jiných dvou obchodních domů, jakož i pád dalších 15 živnostníků ve městě, většinou soukeníků.

Při vyšetřování těchto nepokojů vyšlo najevo, že továrníci nepoužívali v B í l s k u v místním styku zákonitých platidel, ale že vypláceli dělníky pomocí jistého druhu psaných bonů, pro které se vžilo místní označení »kolující lístky« anebo »místní lístky«.⁴⁵ Továrník vystavil dělníkovi prostě lístek, na kterém byla vyznačena suma a jméno vystavovatele. Lístek byl splatný do 4—6 týdnů a do té doby mohl jím jeho majitel platit u všech místních řemeslníků a obchodníků, ovšem po určité menší srážce z uvedené obnosu, kterážto srážka diskontního charakteru připadala nakonec vystavovateli lístků. Tento způsob placení byl v B í l s k u v té době zcela běžný a takto vystavené bony platily dokonce i v nedaleké haličské Białé. Z celého je zřejmo, že bílíšští továrníci si dovedli tímto způsobem podřídit jak v B í l s k u, tak i v Białé všechny drobné živnostníky a obchodníky, kteří byli na nich závislí a byli tak vlastně zapojeni do jakéhosi rafinovaně kombinovaného truck-systému. Z toho všeho měli ovšem v poslední instanci vždy prospěch továrníci. Mallner, který kromě jiného zaměstnával i četné soukenické mistry v B í l s k u, vystavil značný počet těchto »kolujících lístků«, které však při vyhlášení bankrotu prostě prohlásil za neplatné a odmítl je honorovat. Tento postup dolehl nejtěživěji právě na nejpotřebnější vrstvy obyvatel ve městě.

Z toho tam pak vznikla ostrá protižidovská nálada, protože celá machinace byla převážně dílem židovských podnikatelů, kteří v podstatě ovládli suverénně celý hospodářský život v místě. Ošizení soukeničtí mistři a dělníci vtrhli 12. listopadu 1833 večer násilně do domu soukeníka Kallenbacha, ježto se roznesly pověsti, že bankrotář Mallner si u něho uschoval větší množství vlny, kterou nepřihlásil do konkursní podstaty, aby ji zachránil pro sebe. Když se osmičlenná vojenská hlídka pokusila zjednat klid, byla

demonstranty zahrnána deštěm kamení na útěk. Teprve silnějšímu oddílu vojska se podařilo splnit rozkaz, při čemž jistý počet demonstrantů byl poraněn. Nato byl Kalenbachův dům obsazen vojskem a byl pak po několika dalších dnů strážován vojenskými hlídkami. Při této bouři se ozývaly výzvy, aby všechny židovské domy byly vyplněny a zapáleny, avšak k ničemu takovému v Bilsku nedošlo. Z příkazu těšínského krajského hejtmána Gläsera pak procházely od setmění ulicemi Bilska zesílené vojenské hlídky a magistrát dal zároveň na veřejnosti vyhlásit příslušná ustanovení trestního zákoníku o veřejném násilí a povstání.⁴⁶

Listopadové nepokoje v Bilsku z r. 1833 dokumentují už výrazně skutečnost, že zchudlí soukeničtí mistři se bouří bok po boku s dělníky a jdou zároveň s nimi demonstrovat proti bezpráví, které na chudých pracujících lidech napáchal nesvědomitý postup místních podnikatelů.

*

Až dosud uvedené příklady bouří a nepokojů se týkaly vesměs pracovníků lehkého průmyslu. To je ovšem zcela v souladu s obecnými zákonitostmi ekonomického vývoje, protože nástup kapitalismu je charakterizován především rozvojem lehkého průmyslu, za kterým rozmach těžkého průmyslu značně zaostává. Společenským důsledkem toto je, že v oblasti těžkého průmyslu zaostává i dělnické hnutí a proto zaznamenáváme nejstarší projevy odporu u horníků a hutníků značně později, nežli na př. u textilního dělnictva.

Za nejstarší dosud známý projev dělnického hnutí z ostravsko-karvinského revíru je třeba považovat hornickou akci svépomoci, která se udála na jaře r. 1844 v Orlové.⁴⁷ Totiž 25. dubna uvedeného roku se domluvili horníci zaměstnaní u michálkovických státních dolů, že vysvobodí z vězení svého kamaráda Josefa Hanáka, který se před tím dopustil v jednom hostinci v Orlové výtržnosti, pokusil se při zatčení o útěk, byl uvězněn a dán do želez. Zmíněného dne se dělníci v Michálkovicích shromáždili před šachtou a vyzbrojeni hornickým nářadím a klacky, vytrhli do Orlové. Po příchodu do města vyslali dva zástupce na tamní radnici, kteří měli přednést jejich požadavek, aby Hanák byl z vězení neprodleně propuštěn. Ježto ona dvojčlenná delegace se z radnice dosti rychle nevracela, odebrali se ostatní k vězení a vyzvali manželku správce vězení, aby vydala klíče. Když jim bylo řečeno, že klíče jsou na radnici, odhodlali se k tomu, že pomocí hornického náčiní rozbili zámek, násilně vnikli do šatlavý, osvobodili Hanáka z řetězů a odvedli jej s sebou domů jako v triumfu.⁴⁸ Celá věc měla pak dozvuky před soudem v Těšíně, kde provinilci byli obžalováni ze zločinu povstání a nakonec potrestáni vězením.⁴⁹ Celý případ je pěkným dokladem pro rodící se proletářskou solidaritu mezi horníky ostravsko-karvinského uhelného revíru.

*

Brzy poté vypukly počátkem června 1844 v pruském Slezsku proslulé bouře tkalců, o jejichž příčinách a průběhu jsme dobře a zevrubně informováni z častěji zde již zmíněné práce sovětského historika S. B. Kana. Tyto bouře vyvolaly u rakouských úřadů značné starosti, aby se nesetkaly

také s ohlasem v českých zemích. A vskutku neklamné stopy tohoto ohlasu bylo možno zjistit jak v Čechách, tak i na Moravě a ve Slezsku.⁵⁰ Přítom ovšem nelze všechny incidenty, které se v letních měsících r. 1844 v českých zemích udály, mechanicky a paušálně označit za ohlas povstání dolnoslezských tkalců. Nezřídka tu totiž šlo o projevy nespokojenosti pracujících mas, které vyrostly z protikladů vývojového procesu na domácí půdě, bez patrné souvislosti s dolnoslezským povstáním. Avšak v některých případech, jako na př. na vrchlabském panství v Podkrkonoší, kde se v druhé polovině července 1844 objevily pokusy o zničení mechanické přádelny lnu za účasti tkalců z pruského Slezska, možno zjistit jak neklamné doklady o projevech sympatií podkrkonošských tkalců k dolnoslezským druhům, tak i náznaky pokusů o vytvoření vzájemné solidarity mezi podkrkonošskými a dolnoslezskými tkalci.⁵¹ — Co se týče otlázky vlivů v historickém dění, možno připomenout výstižná slova Mao Ce-Tungova, podle něhož »vnější příčiny jsou p o d m í n k o u změn, kdežto vnitřní příčiny jsou z á k l a d e m změn, při čemž vnější příčiny působí prostřednictvím příčin vnitřních«.⁵²

V době, kdy propuklo povstání dolnoslezských tkalců, přikročily rakouské úřady k celé řadě preventivních opatření. Byly obavy, aby kraje severovýchodní Moravy a severozápadní části rakouského Slezska, které sousedily bezprostředně s dolnoslezskou oblastí, se nestaly rovněž dějištěm nepokojů. Tyto starosti nebyly neoprávněné, protože i na rakouské straně byla živná půda k něčemu podobnému. Vždyť tam byla kritická a napjatá situace, která vládla od počátku čtyřicátých let 19. stol. mezi početnými drobnými výrobci příze a plátna v olomouckém a opavském kraji. Kromě jiného se tam i objevovali tovaryši, kteří přicházeli z dolnoslezské oblasti povstání, seznamovali obyvatelstvo s revolučními událostmi a místy dokonce i povzbuzovali naše severomoravské a slezské textilní dělníky k napodobení dolnoslezského příkladu.⁵³ V tomto ovzduší se vynořily pověsti, že o výročním trhu 5. srpna 1844 se chystá útok na mechanickou přádelnu v Šumperku. Provedení záměru však zmařila včasná a silná vojenská i policejní protiopatření ve městě.⁵⁴ Zároveň pak tehdy došlo k celé řadě drobných incidentů, jako na př. 5. srpna 1844 vypukly nepokoje tkalců v N ě m e c k é L i b i n ě u Šumperka, které vznikly proti snižování mezd. Teprve zákrok vojenské asistence, pak zatčení hlavních organisátorů bouře a dále zákrok krajského hejtmana hraběte Lažanského u zaměstnavatelů, že mzdy zůstanou na původní výši, zjednaly v Německé Libině opět klid.⁵⁵ Před tím došlo 1. srpna k menší výtržnosti ve Vidnavě, a to při zatčení jednoho místního občana.⁵⁶ Kromě toho vznikly nepokoje mezi dělníky při stavbě železnic na př. v úseku mezi Hranicemi a Lipníkem, dále v Obřanech u Brna, u Blanska a j.⁵⁷ Všechny uvedené případy, třebaže nebyly v přímé souvislosti s povstáním dolnoslezských tkalců a ani se známými bouřemi pražských tiskařů kartounu a železničních dělníků, budily přece jen u moravkoslezského zemského presidia značné znepokojení a způsobily, že úřední místa sáhla k dalšímu zesílení preventivních opatření.⁵⁸ Tak těšínský krajský hejtman Gläser žádal počátkem srpna 1844 o podstatné zvýšení vojenského oddílu v městě tradičních nepokojů — v Bílsku,⁵⁹ kde prý mezi lidem vládne silná animosita proti tamním podnikatelům. Dále žádal o vložení vojenské posádky do Moravské Ostravy, ježto prý se lze obávat nepokojů mezi horníky v re-

víru.⁶⁰ Kromě toho všichni tovaryši na vandru, kteří by do 48 hodin po příchodu do města nedostali práci, byli ihned z Bílska vypovídáni.⁶¹ Podobná opatření byla účinná i jinde.

Není bez zajímavosti, že vrchnostenský úřad jindřichovský (v našem Slezsku) zachytil v červenci 1844 opis proslulé »marseillaisy« dolnoslezských tkalců, písně Krvavý soud (Blutgericht), která byla rozšiřována i v rakouské části Slezska.⁶² Uvedená píseň vyvolala zájem i u nás, ježto měla co říci také našim tkalcům a přádlákům, trpícím pod podobným útlakem, proti němuž se vzbouřili jejich druhové na pruské straně. Pruští vykořisťovatelé v podobě Zwanzigerů, Fellmannů, Hofrichterů a Kamlotů našli svůj rakouský protějšek v severomoravských a západoslezských textilních podnikatelích v Šumperku, Jeseníku, Zlatých Horách, Bílsku i jinde.

Koncem prosince 1844 ohlásil opavský krajský hejtman Josef Šebestián Rzehola zemskému presidiu do Brna, že i když situace mezi tkalci v kraji »není skvělá nebo povzbudivá«, není prý zase tak zlá, aby bylo třeba mít obavy z nepokojů. Továrník J. Münzberg ve Zlatých Horách uzavře prý koncem uvedeného roku svůj podnik, v důsledku čehož bude na 100 dělníků bez práce, avšak jesenický továrník a starosta Adolf Raymann prý slíbil, že propuštěné přijme na jaře do svého podniku, což snad usnadní odstranit hrozící napětí; tak utěšuje opavský krajský hejtman zemské presidium v Brně.⁶³

V únoru 1845 bylo opět brněnské presidium vzrušeno zprávou, která došla o nepokojích mezi dělníky v hornoslezském městě Hliviči. Šlo o bouře nezaměstnaných, proti kterým muselo být nasazeno jízdní vojsko.⁶⁴

Na podzim téhož roku docházely úřadům znepokojující zprávy o rostoucí bídě a nezaměstnanosti ze Zlatých Hor, kde i fabrikant Raymann byl nakonec přinucen omezit výrobu a propouštět dělníky z práce. Přitom byla i práce množství dalších tkalců, pracujících po domácku, značně ztížena tím, že podnikatelé, kteří jim svěřovali materiál k dalšímu zpracování, žádali od nich předem složení kauce, na kterou stále méně tkalců mělo potřebné peníze. Opavský krajský hejtman navrhl zemskému presidiu, aby se přičinilo o to, aby nezaměstnané ze Zlatých Hor vzali do práce podnikatelé v Šumperku a v Brně. Tento pokus však nedošel jak u šumperských, tak i u brněnských podnikatelů porozumění. Bídné bylo i postavení těch tkalců, kteří měli ještě to štěstí a měli co na práci. Nejlepší z nich vydělali denně maximálně 40 krejcarů, většina ale vydělala jen 30 krejcarů, což podle úřední zprávy bylo velmi málo k tomu, aby tkalci mohli uživit své početné rodiny. Teprve po velmi složitém jednání se podařilo úřadům pro část nezaměstnaných najít přece jen práci u Adolfa Raymanna ve Zlatých Horách. Celá řada jich však byla nucena opustit své původní povolání a odejít na práci do dolů.⁶⁵

Koncem prosince 1845 se dověděli dělníci v Bílovci, že tamní starosta a zároveň spolujednatel firmy Karel Hirt a synové⁶⁶ chce sáhnout k propouštění pracovních sil. Dělníci proto Hirta při výplatě varovali před tímto záměrem a řekli mu rovnou, že prý mu jinak ukáží, co dovedou, »i kdyby všichni měli jít na lavici« a vytrpět obvyklý tehdy trest výprasku, který postihoval podle tehdejšího trestního zákoníku pouze nejprostší vrstvy obyvatelstva.⁶⁷ Magistrát, jehož hlavou byl sám fabrikant Hirt, se postaral o to, že vojsko bylo uvedeno do stavu pohotovosti a po-

licie měla bdít nad tím, aby dělníci nekonali žádné tajné schůze. Poměry se v Bílovci uklidnily teprve tehdy, když Hirt upustil od zamýšleného propouštění dělníků z práce ve větším rozsahu a když zejména přistoupil i na to, aby správa nemocenského podpůrného fondu, který byl před časem v jeho továrně zaveden, byla zpřístupněna dělnické kontrole.⁶⁸ To byl bezesporu pozoruhodný úspěch bíloveckých dělníků, kteří svým rozhodným postupem zlepšili a upevnili alespoň na přechodnou dobu svou situaci.

Na jaře 1846 objevily úřady dva výhružné listy nezaměstnaných dělníků v Bruntálu. V jednom z nich, který koloval v opisech mezi obyvatelstvem, se připravoval na 4. dubna 1846 útok na skladiště brambor lihovárníka Jakuba Fleischmanna určených k výrobě kořalky. Druhý list, který byl 29. března nalezen připevněn na kaštanu u piaristického kláštera, hrozil zapálením města. Oba listy vyvolaly u místních i nadřizovaných úřadů velké vzrušení. Vyslovené hrozby nebyly však splněny, zejména když úřady sáhly k zostřeným opatřením, mezi jiným i k nočním prohlídkám u podezřelých osob, z nichž tři byly zatčeny a odevzdány k soudnímu potrestání. Přesto učinil magistrát další opatření, aby se při vládnoucím nedostatku potravin zamezilo až na další vykupování brambor k výrobě lihu. Dále byla v Bruntále uspořádána veřejná sbírka, která vynesla téměř 500 zlatých. Za tento obnos bylo zakoupeno větší množství brambor, které pak byly potřebným prodávány za velmi nízké ceny.⁶⁹ Uvedený příklad ukazuje, jak velice se již v té době přiosťoval ve Slezsku zásobovací situace, a jak tato skutečnost ve spojení s rostoucí nezaměstnaností přispívala i k radikálnímu smýšlení v lidových masách.

Uvedená nálada se projevila zejména následujícího roku na jaře v rozsáhlých hladových bouřích, které zachvátily mnoho moravských a slezských měst.⁷⁰ Hladové bouře z r. 1847 byly do značné míry předebrány k revolučnímu dění z r. 1848 a najdeme v nich již četné doklady o odhodlání prostého člověka k boji proti jeho vykořisťovatelům.⁷¹ Tak v provolání z Uničova čteme počátkem května 1847: »Vzhůru bratři, vezměte zbraně ke krvavému boji proti prokletým lichvářům a lakomcům, my již u nich najdeme lacinou obživu, otevřeme sýpky a nepůjde-li to, zdaří se to jistě pomocí ohně, to těm prokletým psům přísahám... Nechť každý má zbraně připraveny, já jsem mezi vámi a dám signál.«⁷² Nebyly to jen plané výzvy a jak se ukázalo, na četných místech se pak vrhaly zástupy hladovějícího lidu, vedené namnoze dělníky, na skladiště potravin spekulantů. Násilně získané potraviny byly pak zdarma rozdávány anebo prodávány za velmi mírné ceny strádající chudíně. Zmíněné hladové bouře, ke kterým se pak připojily na podzim i nepokoje nezaměstnaných dělníků, vzbudily nejen obavy u feudálních úřadů, nýbrž vyděsily i buržoasii do té míry, že ona byla nakonec ochotna spatřovat v lidových masách mnohem většího nepřítele; nežli ve feudální šlechtě a v reakčním rakouském absolutismu.⁷³ To nebyly ovšem právě nejružovější vyhlídky v předvečer buržoasní revoluce, které byly přibližně stejné v Rakousku jako v Prusku, takže Karel Marx právem napsal 8. listopadu 1847 v *Deutsche Brüssler Zeitung*, že buržoasie tu stojí »v rozporu s proletariátem dříve, než se jako třída politicky konstituovala«, a že »boj mezi ‚poddanými‘ vypukl dříve, než knížata a šlechta byli vyhnáni ze země.«

Zbývá-li nyní v závěru shrnout to, co bylo výše podáno, pak třeba zdůraznit, že uvedený faktický materiál svědčí o tom, že dělnické hnutí v pruském a rakouském Slezsku má značně staré tradice. Tyto tradice jsou starší, nežli se někde až dosud předpokládalo anebo připouštělo. Jestliže sovětští historikové,⁷⁴ dále badatelé z lidově demokratického Polska⁷⁵ anebo z Německé demokratické republiky⁷⁶ si již plně uvědomili stáří a význam těchto tradic, byly k tomu v našich poměrech podniknuty teprve první kroky.⁷⁷ Výše vylíčené příklady projevů dělnického hnutí v pruském a rakouském Slezsku ukazují, že i když proletariát se jako třída konstituuje teprve ve strojovém období rozvoje kapitalistického průmyslu, má dělnické hnutí mnohem starší a přitom pozoruhodnou historii, která sahá až do manufakturního stádia. Protože nejstarší dělnické bouře se odehrály namnoze v době, kdy ještě existovalo cechovní zřízení — třebaže již ve značně narušeném a rozloženém stavu — připomínaly nejstarší projevy bouřících se dělníků ještě v mnohém středověké bouře tovaryšů proti útisku cechovních mistrů a proti zvlí městského patriciátu. Marx s Engelsem připomněli, že »se vznikem manufaktury mění se také vztah dělníka k zaměstnavateli. V ceších existovaly mezi tovaryši a mistry patriarchální vztahy; v manufaktuře je nahradily peněžní vztahy mezi dělníky a kapitalisty; byly to vztahy, které si na venkově a v malých městech zachovaly patriarchální nádech, avšak ve větších, vlastních manufakturních městech již záhy ztratily skoro všechno patriarchální zabarvení.«⁷⁸ Přitom lze o sociálním postavení dělnictva jak v pruském, tak i v rakouském Slezsku v této době říci s Leninem, že tamní dělnictvo netrpělo tehdy ani »tolik kapitalismem, jako nedostatečným rozvojem kapitalismu.«⁷⁹ Je pochopitelné, že tehdejší nezralým výrobním poměrům odpovídaly zároveň i přiměřeně nezralé myšlenky v hlavách dělnictva, které se však během doby — a to úměrně s rozmachem a růstem kapitalistického průmyslu — stávaly stále konkrétnější a reálnější. Ohohacován mnohaletými zkušenostmi z krvavých i nekrvavých třídních bojů, jež musel svádět stále častěji a vytrvaleji s kapitalisty a i s feudální státní mocí, chránící většinou fabrikanty, střádal rodící se proletariát neúnavně trpké zkušenosti z těchto konfliktů, aby posléze, navzdory všem obtížím a po všech oklikách, dospěl k nezvratnému závěru, který tak vynikajícím způsobem formulovali zakladatelé vědeckého socialismu v geniálním Manifestu komunistické strany.

V našem článku uvedené příklady dělnického hnutí naznačují alespoň v povšechných obrysech délku a složitost cesty proletářského uvědomovacího procesu. Setkali jsme se tu většinou ještě s počátečními projevy rodící se nové třídy, které pak posléze v dalším vývoji připadla velevýznamná historická úloha — svrhnout panství kapitalismu. Než i na těchto prvních krocích jsme již mohli pozorovat celkem slibné zárodky rodící se příští dělnické solidarity i náznaky budoucího proletářského internacionalismu, které se na př. nejkonkrétněji projevíly u nás v r. 1844 za ohlasu povstání dolnoslezských tkalců v Podkrkonoší a v opavském kraji, kde koloval text písně Krvavého soudu, která byla — dle slov Marxova přítele W. Wolffa — marseillaisou revolučních slezských tkalců. Za bojů dělnictva v pruském a rakouském Slezsku, kde zápasili nezřídka bok po boku německý, polský a český dělník, se k této solidaritě vytvářely zvlášť vhodné předpoklady.⁸⁰

Pozoruhodná je na př. solidarita, jaká se vytvářela od počátku 19. stol. ve společném postupu při dělnických bouřích ve slezském Bilsku a v ne-daleké haličské Białé, třebaže šlo o města, která byla od sebe oddělena v podstatě jen nevelkou přírodní překážkou — řekou. Přesto však příklady dělnických bouří z obou měst obsahují nikoli bezvýznamné náznaky toho, že se tu rodila dělnická solidarita, která začala přesahovat nejen omezený rámec jednoho podniku, nýbrž vyrůstala již prakticky z bran jednoho města. Krvavé jarní bouře vratislavské z r. 1793 odkazují opět ke kořenům rodící se proletářské statečnosti, vytrvalosti a neohroženosti, kdy odhodlaný pracující lid neváhá nakonec v boji za lepší příští prolít krev, ba položit i život.

Všechny uvedené případy nejstarších projevů dělnického hnutí v pruském a rakouském Slezsku svědčí o tom, že dělnická třída všech tří národů — německého, polského a českého — jež zde byla nositelem revolučních projevů v uvedené době, má staré a slavné tradice. Tyto tradice jsou naší společnou hrdostí a zavazují příslušníky všech tří národů. Proto se jeví naléhavá potřeba, aby těmto raným tradicím byla věnována náležitá pozornost, která by byla důstojna významu té třídy, jež jako jediná v lidské historii byla předurčena k tomu, aby zbavila lidskou společnost největší nelidskosti — vykořisťování člověka člověkem. Je již na čase, aby se ke stáří těchto tradic řádně přihlédlo konečně i v našich poměrech. Pak snad i u nás jednou přijde chvíle, že v našich školních učebnicích historie přestane figurovat rok 1844 jako domnělý počátek našeho dělnického hnutí.⁸¹

POZNÁMKY

¹ Český překlad vyšel r. 1952 v Praze jako 25. svazek řady »Socialistická věda« vydávané nakladatelstvím Rovnost.

² Kromě celé řady článků, které vyšly v posledních letech ve Slezském sborníku a v Časopise Matice moravské a jež budou níže citovány, třeba uvést s polské strany příspěvek W. Długoborskiego, Walki klasowe na Śląsku w latach 1795 do 1799 (vyšel ve sborníku redigovaném E. Maleczyńską »Szkice z dziejów Śląska«, Varšava 1955, str. 355—390) a dále pak příslušnou část kospektu k dějinám Slezska otištěnou v časopise Sobótka 1955, zejména str. 526 a další.

³ Viz G. Kuntzel — M. Haas, Die politischen Testamente der Hohenzollern. 2. vyd., Lipsko—Berlín 1920, II, str. 15 a viz též český výbor Z politických spisů Fridricha II. Velikého, Praha 1940, str. 197.

⁴ Cituje J. Šlokar, Geschichte der öster. Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I., Vídeň 1914, str. 16—17.

⁵ Srov. Dvě povstání slezských tkalců, str. 95—116; o letáčích vydaných při této příležitosti praví Kan: »To sama francouzská revoluce mluvila jazykem těchto letáků« (l. c. str. 112).

⁶ Státní archiv v Brně (nadále cit. zkr.: SAB), presidium místodržitelství (dále zkr.: PM), fasc. 52, č. j. 540/93.

⁷ Obširněji se touto událostí nejprve zabýval H. Markgraf v článku Finanz- und Verfassungsgeschichte Breslaus unter Friedrich Wilhelm II. (v Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Altertum Schlesiens 1894, roč. XXVIII, a to v kapitole nadepsané »Der Gesellentumult vom 30. April 1795 und Werners Sturz«, tamže str. 59—57 a viz ještě další dodatky tamže, str. 411—420). Obširnější a významnější je pojednání C. Grünhagena, Die Breslauer Schneiderrevolte von 1795 (ZVGAS 1898, roč. XXXII, str. 1—48), který opravil celou řadu faktografických nedostatků Markgrafových a zdůraznil proti němu zejména souvislost vratislavských bouří s událostmi franc. revoluce a s jejím ohlasem ve Slezsku; uvedený

Grünhagenův článek ušel na př. Kanově pozornosti. Z nejnovejších prací srov. k tomu příslušné vývody v citované již stati W. Długoborského.

⁸ Srov. k tomu *Markgraf* v ZVGAS 1894, str. 1—80, kde snesl četný materiál o konfliktech vratislavských měšťanů s berlínskou královskou komorou pro vysoká a vystupňovaná finanční břemena, jež pruský junkerský stát uvaloval ke krytí zvýšených vojenských údajů na město.

⁹ Srov. k tomu cit. příspěvek W. Długoborského, str. 362—365; srov. též *Sobótka IX*, str. 316—317 a též *Kan*, *Dvě povstání*, str. 82 a 87. — Již F. v. Cölln napsal r. 1806 (v knize »Schlesien, wie es ist, von einem Oesterreicher,« *Berlin 1806*, I, str. 118) že Slezsko je provincií Pruska, na kterou se v Berlíně hledí jako na poraženou a již »zatěžují daněmi víc, než jiné provincie a tím dávají tisíce důvodů k nespokojenosti«.

¹⁰ *Sr. ZVGAS 1894*, str. 45 a *ZVGAS 1898*, str. 4—5. — Tento způsob ukazuje, že se tu již do značné míry rozmohla nádenická práce v rámci cechovní řemeslné výroby, při čemž mistři, kteří občas měli účast na výhodných válečných dodávkách pro pruskou armádu, se snažili dostat řemeslnické tovaryše do postavení pouhých nádeníků, které mohli odbýt i půldenní po případě čtvrt denní mzdou. V tomto prostředí se již vytvářely podmínky k tomu, aby někdejší středověký řemeslnický tovaryš se začal měnit v moderního proletáře.

¹¹ *Markgraf* k těmto ohlasům, třebaže sám některé uvedl (*ZVGAS 1894*, str. 59), zaujal vcelku přezíravé stanovisko, *Grünhagen* naopak právem vyzvedl zase vliv franc. revol. dění na revoluční události v pruském Slezsku (viz cit. článek *ZVGAS 1898*) a ještě rozhodněji tak učinil nedávno *Długoborski* v cit. článku, který uvádí celou řadu dalších dokladů k podepření této these.

¹² Srov. k tomu stať *St. Michalkiewicz* c. Kilka epizodów z dziejów walk chłopskich na Śląsku w XVII i XVIII w. (v cit. sborníku *Szkice z dziejów Śląska*, str. 314—352); srov. též *Sobótka IX*, str. 509—512 a srov. *Kan I. c.*, str. 100 a d.

¹³ Srov. *Długoborski I. c.*, str. 366—369 a 371; *Kan I. c.*, str. 104, praví: »Ohromný revoluční vliv na obyvatelstvo horských okresů ve Slezsku, jako v Sasku, měly i události ve Francii; sr. k tomu dále tamtéž, str. 101—107 a 112.

¹⁴ *Sr. Kan I. c.* str. 107—116 a též *Sobótka IX*, str. 328.

¹⁵ Český překlad *Kanovy* práce uvádí (str. 114) jako začátek bouří nesprávné datum 19. dubna, ačkoli ruský originál má správné datum 29. dubna.

¹⁶ Srov. o něm článek *C. Grünhagena*, *K. F. Werner 1745—1796*, ein Breslauer Stadthaupt (*ZVGAS 1898*, str. 285—344) a srov. též *Markgraf*, *ZVGAS 1894*, str. 22 a d.

¹⁷ Je zajímavé, že tuto situaci o Wernerovi pomáhali mezi lidem šířit i čelní představitelé vratislavské radnice, u kterých byl arivista *Werner*, protažený do městského magistrátu teprve po nejvyšší protekci z Berlína, neoblíben a z některých dalších příčin až nenáviděn. Srov. k tomu *Grünhagen*, *ZVGAS 1898*, str. 321 a d.

¹⁸ *Markgraf ZVGAS 1894*, str. 48. — *Opavský krajský hejtman Mükusch* o tom napsal do Brna mezi jiným: »...so sind über dieses Verfahren alle Gesellen von sämtlichen Innungen, um die Arreste zu stürmen und die Arrestanten zu retten, aufgestanden. Bei diesem Auflaufe ist der zweite Stadtdirektor *Werner*, welcher von dem König ein grosser Günstling ist und diese Gunst sich schon bei ihm als Kronprinzen erworben hat, da er ihm verschiedene wichtige Dienste geleistet hat, das Haus gestürmt, allen Porzulan, Spiegeln, Tische, alles Hausgeräte auf kleine Stückeln zerschlagen, alles samt Feder und Betten zum Fenster hinausgeworfen und dabei geschrien: Schafft uns den Spitzbuben, dass wir ihn massaciren können« (*SAB*, *PM 32*, č. 340/93). Toto vyličení vcelku odpovídá skutečnosti, jak ji známe z výše citovaných prací, *Markgrafovy* a *Grünhagenovy*.

¹⁹ *Karl Georg Heinrich von Hoym* byl jmenován v lednu 1770 *Fridrichem II.* ministrem pověřeným řízením Slezska (srov. o něm bližší v *Allgemeine Deutsche Biographie XIII*, str. 219—225). *Hoym* dal *Webra* po demonstraci z 29. dubna neprodleně dopravit do pevnosti Nisy (*SAB*, *PM 32*, č. 340/95 a srov. *ZVGAS 1898*, str. 29—30).

²⁰ *Kan* uvádí číslo 57 mrtvých (rus. orig., str. 118 a čes. překlad str. 114), které není správné; srov. k tomu *ZVGAS 1894*, str. 56—57 a *ZVGAS 1898*, str. 34; sr. i *Długoborski I. c.* str. 376.

²¹ *Długoborski I. c.* str. 375.

²² *SAB*, *PM 32*, č. 340/95.

²³ Srov. k tomu Kanl. c. str. 114 a Sobótka IX. str. 528.

²⁴ ZVGAS 1898, str. 25 a srov. Długoborski l. c. str. 375. — O vlivu franc. burž. revoluce na slezské události napsal r. 1794 vratislavský krejč. mistr Johann Gottlieb Klose, očitý svědek: »Weil nun schon seit Jahren wir Vieles von den Franzosen gelernt haben, so fanden sich auch in dieser Sache bald solche Gemüthter, die in andern Ländern den Franzosen nachahmen wollten und um sich etwas von dem Drucke des Obren loszumachen, fanden sie keine schicklichere Gelegenheit, als in der Zwischenzeit, da Frankreich sich von der Monarchie zur Republik umschuf und andere Monarchen ihre Truppen am Rheine hatten, und dieses war auch bei dem Tumulte in Breslau der Fall« — cituje Grünhagen, ZVGAS 1898, str. 5.

²⁵ Viz zde již častěji cit. článek W. Długoborského »Walki klasowe na Śląsku w latach 1795—1799« a srov. Sobótka IX, str. 528—552; srov. též příspěvek St. Michalkiewiczze, Powstania chłopskie na Śląsku w XVII—XVIII w. (vyšlo v Konferencja Śląska Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1954, t. I. str. 166—169).

²⁶ Bělsko bylo tehdy součástí těšínského Slezska, leželo přímo na haličských hranicích, v bezprostřední blízkosti Białé, odděleno od ní pouze řekou a bylo známo jako Białá proslulou soukenickou výrobou se starou tradicí — srov. k tomu Th. Haase, Die Biehlitz-Bialaer Schafwollwaren-Industrie in ihrer historischen Entwicklung. Těšín 1873.

²⁷ SAB, PM 39, č. 391/01.

²⁸ R. Kneifel, Topographie des k. k. Antheils von Schlesien, Brno 1804, II. 1, str. 145.

²⁹ Srov. Haase l. c. str. 107—108.

³⁰ Cituje Politická ekonomie. Učebnice, Praha 1955, str. 100—101.

³¹ Srov. k tomu Archiv český, Praha 1910, XXV, str. 480—484.

³² Byli ponejvíce z pruského Slezska. Přistěhovalectví takových odborníků do rakouských zemí mělo být podle pokynů vídeňského policejního ministra Summeraua z r. 1807 všemožně podporováno a přistěhovalci se měli těšit zvláštním výhodám — viz ministrův písemný příkaz mor. slez. zems. gubernátorovi z 31. XII. 1807 v SAB, PM 103, č. 17/08.

³³ Viz k tomu SAB, PM, 122, č. 2446/11 a srov. k tomu článek J. Navrátila, Stávka tovaryšů v Bělsku r. 1811 (Slezský sborník 1955, str. 272 až 278).

³⁴ Trestní zákoník rakouský vydaný r. 1805, II. díl, § 229 stanoví: »Bey Verabredungen der Handwerksgelesen, um sich durch gemeinschaftliche Weigerung zu arbeiten, oder durch andere Mittel einen höheren Tag- oder Wochenlohn, oder andere Bedingungen von ihren Meistern zu erzwingen, sind die Rädelsführer mit durch Fasten und Züchtigung verschärftem Arreste von drey Tagen bis zu einer Woche zu bestrafen; und nachdem sie entweder Eingeborne oder Ausländer sind, aus der Provinz, oder den sämtlichen Erbländern abzuschaffen« (viz Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Übertretungen, II. vyd., Vídeň 1815, II. díl, str. 84—85).

³⁵ Jde o edikt vydaný 2. XI. 1810: srov. k tomu na př. Gebhardts Handbuch der Deutschen Geschichte, VII. vyd. od E. Holtzmanna, Stuttgart, Lipsko, Berlín 1951, sv. II str. 141 a 144.

³⁶ Viz SAB, PM 116 č. 5725/10 a srov. k tomu Sobótka IX, str. 544. — Dobré informační služby tu prokázal i komorní ředitel vratislavského biskupství Karst, který po dlouhá léta posílal důvěrné zprávy o situaci v pruském Slezsku gubernátorům v Brně, kteří je namouze jako přísné důvěrné doručovali hned dále do Vídně. — Mezi výše cit. materiálem v presidiu místodržitelství najdeme i zprávu vrchního dobroslavického a třebovického panství J. Viktorina z 8. 1. 1811, který mezi jiným píše: »Die Aufhebung der Zünfte hat, weil es blos Einzelne trifft, kein Murren verursacht, wohl aber die Einführung der Accissteuern allgemeines Missvergnügen, wie so was in der Gegend bei Laband, ohnweit Tarnowitz, Toster Kreises, wirklich ausgebrochen, wo sich mehrere Hundert Bauern zusammengerottet, und wenn nicht der Aufruhr durch Militär, wobei bis 10 Bauern verwundet, gestillt worden wäre, hätte vielleicht das Feuer weiter gegriffen. Auf Empörung denken die schlesischen Bauern allgemein und äussern sich auch deshalb sehr öffentlich und warten auf einen Anführer, der noch in England sein soll« (SAB, PM 126, č. 5725/10, fol. 13—14). A 2. II. 1811 hlásí Viktorin krajskému úřadu v Těšíně, »dass der Aufruhr in der Herrschaft Laband nicht gestillt, sondern neuerdings ausge-

brochen und bereits über 100 Ortschaften im Aufstande seien, welche die Robotleistungen verweigern und ein Hauptversammlungsort des Aufruhrs soll das nahe Baron Eichendorfsche Gut und Dorf Tworkau sein« (tamže, dol. 26). Karstovy zprávy nejsou v materiále zachovány, protože byly většinou přímo odesílány bez pořizování opisů do Vídně. — K otázce selských povstání z té doby srov. O. S. Popiołek, *Bunty chlopskie na Górnym Śląsku do 1811*, Varšava 1954.

³⁷ Viz SAB, PM 158, č. 5269/17, fol. 3—4. Zprávu napsal na panství Jánském Vrchu, ležícím v rakouském Slezsku, jež však patřilo vratislavskému biskupovi. Tohoto způsobu používá Karst při podávání zpráv špionážního charakteru velmi často. Jako významný úředník vratislavského biskupa měl celkem volný přístup na biskupská panství v rakouské části Slezska, čehož rakouské úřady dovedly využít ke zpravodajským službám ve svůj prospěch.

³⁸ Viz k tomu další Karstův dopis Mitrovskému z 25. VI. 1817 — SAB, PM 158, č. 5269/17, fol. 9—10.

³⁹ SAB, PM 158, č. 4279/17 a srov. k tomu Sobotka IX, str. 362.

⁴⁰ Srov. k této otázce práce J. Puršše, zejména: »K otázce průmyslové revoluce v hlavních odvětvích textilního průmyslu v českých zemích« (Československý časopis historický 1954, str. 93—143) a dále »K problematice průmyslové revoluce v českých zemích a na Slovensku« (Historický časopis 1955, str. 553—618).

⁴¹ Srov. k tomu na př. údaje Th. Haaseho, *Die Bielitz-Bialaer Schafwollwaren-Industrie...*, str. 108—120. O vývoji v pruském Slezsku srov. vývodů Kanovy, l. c., 156—267. — Jestliže na př. v Bilsku a v Bialé činila r. 1820 celková roční produkce sukna 15 000 kusů, stoupla r. 1828 na 50 000 kusů, r. 1850 na 40 000 kusů a v r. 1851 dokonce na 50 000 kusů, aby pak v dalších letech poklesla na 25 000 kusů ročně (srov. Haase, l. c., str. 119).

⁴² SAB, PM 146, č. 5620/50. Haase o této události neví nic. — Zem. presidium nařídilo 17. X. 1850 těšínskému krajskému hejtmanu A. A. von Gläserovi, aby přiměl tamní vrchnost k opatřením, jež by zabránila brozícímu nebezpečí hladu (SAB, tamtéž).

⁴³ Srov. Haase, l. c., str. 116 a 120.

⁴⁴ SAB, PM 148, č. 194/54.

⁴⁵ Opavský policejní komisař Hartmann napsal 20. XI. 1855 o tomto způsobu placení guberniu do Brna: »... die Bielitzer Fabricanten... betreiben nämlich ihre Geschäfte in loco nicht mit barem Gelde, sondern sie zahlen die Arbeiter mit ganz einfachen, ungestempelten Zetteln, einer Art Bons, worauf die Geldsumme, die sie repräsentiren sollen und der Name des Ausstellers steht, welche von allen Gewerbsleuten, Fleischern, Bäckern und dergl. in Bielitz allgemein als Tauschmittel im Verkehr gebraucht werden und in grosser Menge in Licitation stehen, bei deren Verwechslung und Escomptierung die Inhaber einen Abzug leiden müssen, den die Aussteller gewinnen« (tamže, fol. 11). Když se vídeňská úřední místa dozvěděla o těchto machinacích v Bilsku, prohlásila používaný způsob placení za protizákonný a nařídila 21. XI. 1855 zemskému gubernátorovi hr. Inzaghimu, aby se neprodleně postaral o jeho odstranění (tamže, fol. 8—9).

⁴⁶ Viz k tomu zprávu městského syndika Zavadila z Bilska ze dne 15. XI. 1855 (SAB, tamže, fol. 23—24).

⁴⁷ Posud se uvádí v literatuře za nejstarší projev ostravských horníků stávka osazenstva Wilczkových dolů ve Sl. Ostravě z listopadu 1848, vedená horníkem Kubečkem — srov. V. Jičínský, *Bergmännische Notizen aus dem Ostrau—Karwiner Steinkohlenrevier*, Ostrava 1898, str. 54. Orlovského případu se jen letmo dotkl J. Radimský v článku Z doby předřeznové na Moravě a ve Slezsku (Slez. sborník 1948, str. 299) bez přesného udání pramene.

⁴⁸ SAB, tajné spisy PM 1498, č. 21/45, fol. 9—16 a 50—53. Je zajímavé, že těšínský krajský hejtmán o tomto případě nepodal mor. slez. zem. presidiu žádné hlášení. Presidium se o něm dovědělo teprve náhodou ze zprávy krajského hejtmána přerovského z konce srpna 1844 (viz SAB, taj. PM 1498, č. 21/45, fol. 144v.), který však uvedl nesprávně jako místo zmíněného incidentu Karvinou. Zato byl pak těšínský krajský hejtmán Anton Alois Gläser zem. presidiem 18. X. 1844 pokárán, ježto celý případ byl natolik důležitý, aby o něm presidium věs a řádně uvědomil (tamže, fol. XI). Presidium v Brně podalo pak 4. XI. 1844 o orlovském incidentu hlášení policejnímu ministruvi hraběti Sedlnickému do Vídně (tamže, fol. 8).

⁴⁹ Těšínský kriminální soud vynesl rozsudek 6. XII. 1844 a shledal, že 15 obžalovaných (Jan Grim, Valentin Harensa, Frant. Hellstein, Frant. Choleva, Jos. Ja-

rolím, Jos. Kosniak, Frant. a Jan Mrukvicovi, Matěj Pavlica, Jan a Valentin Podešvovi, Jan Sczerba, Jan Tomík, Frant. Uher a Jakub Wzientek) je vinných zločinem povstání, z nichž Jan Grim, Jan Podešva a Frant. Sczerba byli odsouzeni k dvoutměsíčnímu vězení, ostatní k šestitýdennímu a všichni k úhradě soudních výloh ve výši 12 zlatých. — Zem. presidium v Brně vyzvalo pak 20. III. 1845 kraj. úřad v Těšíně, aby výtržníky z orlovského incidentu, kteří byli právě propuštěni z vězení, měl pod stálým dozorem, a aby i místní úřady byly na ně řádně upozorněny (SAB, tamže, fol. 6—7).

⁵⁰ Srov. k tomu článek M. M y š k y. Příspěvek k ohlasům povstání slezských tkalců 1844 (Slezský sborník 1954, str. 522—528).

⁵¹ Srov. tamtéž, str. 524—525.

⁵² M a o C e - T u n g, Vybrané spisy. Praha 1954, II, str. 321.

⁵³ V polovině července 1844 měl na př. vrchní policejní komisař Hartmann vážné obavy, že v Šumperku dojde pro rostoucí nezaměstnanost mezi tamním dělnictvem k bouřím — SAB, PM 160, č. 2751/45, fol. 236—237.

⁵⁴ SAB, taj. PM 1498, č. 21/45, fol. 174—181 a viz SAB, PM 160, č. 2751/45, fol. 79—159.

⁵⁵ SAB, PM 160, č. 2751/45, fol. 121—124. V tomto případě jde v podstatě o bouři tovaryšů proti cechovním mistrům; srov. též R a d i m s k ý, Slez. sborník 1948, str. 298—299.

⁵⁶ Za vedení výtržnosti při zatčení Benedikta Böhma byl potrestán vidnavský klempíř Frant. Jakel — SAB, PM 160, č. 2007/45.

⁵⁷ SAB, PM 160, č. 2751/45, fol. 14—15, 67v., 221—224 a 235—238; srov. též R a d i m s k ý, Slez. sborník 1948, str. 298.

⁵⁸ SAB, taj. PM 1498, č. 21/45, fol. 217—218 a viz i fol. 189—216.

⁵⁹ Viz k tomu Gläserovu zprávu z 6. VIII. 1844 zem. presidiu do Brna — SAB, taj. PM 1498, č. 21/45, fol. 165—168. Když do Bílska bylo dáno 44 mužů vojska, 2 desátníci a 1 důstojník a Gläser proti tomu u generál. komanda protestoval, že se mu to zdá málo, byl zemským persidiem odmítnut s podotčením, že prý větší posádka by v Bílsku vzbudila »bei dem Gesindel« zbytečnou a nežádoucí pozornost (tamže, fol. 151—152 a 155—156).

⁶⁰ Gläser uvádí, že nejvíce pozornosti zasluhují horníci v Polské (= dnešní Slezské) Ostravě, kde prý »die Zahl der Grubenarbeiter sehr beträchtlich ist, und dieselben grösstenteils nicht aus eigentlichen Bergleuten, sondern aus wahrem zusammengelaufenen Gesindel bestehen, die zu Excessen ohnehin geneigt u. selbst untereinander, da sich ein Teil gegen den anderen, nach Stellung seines Brodherrn, besser oder zurückgesetzt dünkt, leicht erregbar sind« (tamže fol. 167).

⁶¹ Tamže.

⁶² SAB, PM 160, č. 2751/45, fol. 200—205; text písně je na fol. 201—204; její německý text otiskl naposled M y š k a, Sl. sborník 1954, str. 526—528, aniž provedl jeho srovnání s dřívější edicí W. Wolffa, Gesammelte Schriften, Berlín 1909, str. 61—63. Český překlad písně viz u K a n a, Dvě povstání, str. 281—282. Pouhé zběžné srovnání Myškova textu s Kanovým překladem ukazuje, že Myškova verse obsahuje o jednu strofu více (o 24. strofu). Rovněž srovnání se zkráceným výtahem, jež vydal K. O b e r m a n n, (v edici Einheit und Freiheit, Berlín 1950, str. 205), nasvědčuje drobným odchýlkám od Myškova textu, což zase naznačuje, že kolující text této písně podléhal určitým změnám. Tyto změny zase dokumentují aktivní spoluúčast těch, mezi nimiž se znalost textu písně šířila a docházela u nich obliby. — Srov. v této souvislosti dále článek E. Š o r f o v é - N o v á k o v é. Vliv povstání slezských tkalců na literární dění v Německu (Slez. sborník 1955, str. 92—100).

⁶³ SAB, taj. PM 1498, č. 21/45.

⁶⁴ Brněnské zem. presidium získalo první informaci o hlivických událostech prostřednictvím generálního komanda, které si je zase opatřilo od opavského velitelství divise. Zem. presidium vyzvalo 15. II. 1845 vrchního polic. komisaře opavského Hartmanna, aby velmi bedlivě sledoval všechna hnutí v pruském Slezsku a podával o nich zprávy — SAB, PM 79, č. 876/45, fol. 1 a 23.

⁶⁵ SAB, taj. PM 1499, č. 10/46, fol. 59—85. V tomto materiálu zasluhuje zvláštní zmínky zpráva zástupce zlatohorského městského, syndika Jana Theimera z 9. X. 1845, která uvádí velmi podrobné informace o počtu a způsobu zaměstnání obyvatel Zlatých Hor. Dovidáme se, že město má 4467 obyvatel (z toho 2179 muž. pohlaví), mezi nimi bylo na 400 inkorporovaných tkalcovských mistrů. Šlo tu ovšem většinou o zchudlé mistry. Pouze 6 mistrů mělo významnější podnikání ve městě;

tři z nich zaměstnávali po 50 lidech, jeden 50 lidí a 2 zaměstnávali po 10 lidech. Přitom 150 mistrů bylo bez zaměstnání. Všichni obyvatelé města vlastnili dohromady 1757 jiter orné půdy, čili na 1 obyvatele ve městě připadala přibližně 1/3 jitra půdy, což zdaleka nestačilo k výživě obyvatel ve městě. Potraviny bylo proto potřeba převážně dovážet, a to zejména z pruského Slezska, ježto tam potraviny byly levnější (tamže, fol. 70—80).

⁶⁶ Podnik měl strojové zařízení a zaměstnával na 270 osob. V 50. letech 19. stol. vyráběl ročně 3 až 3 1/2 tisíce kusů sukna, které vyvážel hlavně do Itálie, Švýcar a Uher — srov. Ch. d'Elvert, *Schriften d. hist.-statist. Sektion*, Brno 1870, Bd. XIX, str. 142 a 255.

⁶⁷ *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Übertretungen*, Vídeň 1815, II. díl, § 15, str. 12, k tomu praví: »Die Strafe der körperlichen Züchtigung wird nur bey dem Dienstgesinde, den Handwerksgelesen und denjenigen Volksklassen angewendet, die ihren Unterhalt von Tag zu Tag erwerben, denen also ein Arrest auch von wenigen Tagen an ihrer Erwerbung, und dem Unterhalte der Ihrigen Schaden bringen würde«. Další § 16 uvedeného zákoníku stanoví, že u mužů se trest provádí holí, u žen a nedospělých hochů do 18 let pomocí metly, při čemž nejvyšší míra výprasku je stanovena 25 ranami.

⁶⁸ SAB, PM 161, č. 745/46. — Vyšetření celého případu ukázalo, že Hirt zavedl před lety ve svém podniku zvláštní fond, do kterého dělníci museli platit týdně 6 kr. a ženy polovic. Z tohoto fondu měla být dělníkům vyplácena podpora v době nemoci a v případě úmrtí pozůstalým příspěvek na pohřeb. Továrník však nutil dělníky, aby příspěvek do fondu platili i za dobu, kdy nepracovali. Protože koncem prosince 1845 strhl dělníkům do fondu peníze i za dobu vánočních svátků, kdy se nepracovalo, vzniklo z toho mezi dělníky pobouření. Dělníci tehdy žádali, kromě jiného, aby fond, ve kterém bylo na 4000 zl., se dostal pod jejich kontrolu. Zem. presidium 11. I. 1846 si přálo, aby fond v Hirtově podniku měl dobrovolný charakter, aby továrník dělníky k placení příspěvků nenutil a dále, aby je přesně informoval o stanovách, týkajících se manipulace s fondem. Dělníci nakonec dosáhli svým odporem toho, že od února 1846 se objevily v každé dílně Hirtova podniku vyvěšený magistrátem potvrzené stanovy továrního fondu, a zejména pak, že zlášť volený dělnický výbor měl mít právo jednou do roka provést revisi celého hospodaření s fondem (tamže, fol. 1—2). Srov. k tomu též drobný a věcně kusý příspěvek St. Adamčíka ve Slez. sborníku 1951, str. 345—346, kde autor případ v Bílovci považuje neprávem za první projev otevřeného odporu dělníků proti továrníkovi ve Slezsku.

⁶⁹ SAB, PM 161, č. 2112/46. — Zem. presidium přikázalo 8. V. 1846 opavskému kraj. hejtmanovi Rzeholovi, aby sledoval pečlivě, co se bude dít dále se zatčenými z Bruntálu (Inocenc Gebauer, Štěpán Kaps a Josef Unfried) a jestliže je místní soud nepotrestá, má se Rzehola o náležitě potrestání postarat sám (tamže, fol. 2). — V listopadu 1845 se objevil podobný výhružný list také na jižní Moravě v Podhradí nad Dyjí — SAB, PM 161, č. 3465/46.

⁷⁰ Podobné bouře byly v té době i v Německu; srov. na př. J. Kuczynski, *Die Geschichte der Lage der Arbeiter Deutschlands von 1789 bis in die Gegenwart*, 6. vyd., Berlin 1954, I, str. 85—86.

⁷¹ Srov. k tomu obsáhlý materiál v SAB, PM 165, č. 1990/48 a srov. též J. Radimský, *Slez. sborník* 1948, str. 500—502 a srov. St. Adamčík, *Hladové bouře a selské renitence ve Slezsku 1847* (Slez. sborník 1951, str. 206—211).

⁷² SAB, PM 163, 1990/48, fol. 233.

⁷³ Srov. k tomu můj článek *Přehled dějin dělnického hnutí na Moravě do hainfeldského sjezdu* (Časopis Matic moravské 1954, str. 10—11).

⁷⁴ Viz k tomu na př. obsáhlý sborník dokumentů *Rabočee dvizenie v Rosii v XIX veke*, Moskva 1955, II. vyd., t. I, 1, (vydaný za redakce A. M. Pankratov) a srov. dále chystaný podobný sborník dokumentů k ruskému dělnickému hnutí v 18. stol. za redakce E. I. Zaozerské (srov. předmluvu Pankratov k výše citované práci, str. 10).

⁷⁵ Srov. k tomu na př. literaturu uvedenou výše v pozn. 2.

⁷⁶ Srov. k tomu J. Kuczynski, který začíná první svazek své práce o německém dělnickém hnutí od r. 1789 (srov. k tomu výše pozn. 70).

⁷⁷ Srov. k tomu výše citovaný článek v pozn. 73 a srov. dále k tomu můj článek *K otázce nejstarších tradic našeho dělnického hnutí před rokem 1844* (Dějepis ve škole 1956, č. 4).

⁷⁸ Marx — Engels, Německá ideologie, Praha 1952, I, str. 61.

⁷⁹ Lenin, Spisy, Praha 1954, IX, str. 42.

⁸⁰ Vídeňská vládní místa se obávala, aby se v našich zemích nešířila »komunistická propaganda«, ať již ze Švýcar, či z Paříže, a proto policejní ministr hrabě Sedlnický dal v těchto věcech u nás podniknout v letech 1843—1847 několikrát úsilovné pátrání. Srov. k tomu St. A d a m č í k, Stopa švýcarské a pařížské komunistické sekty ve Slezsku v letech 1843—1847 (Slez. sborník 1952, str. 247—249); je se třeba pozastavit nad autorovým zcela nevhodným používáním termínu »komunistické sekty«, který převzal mechanicky a nekriticky z konfusního slovníku feudální rakouské c. k. byrokracie.

⁸¹ Viz k tomu na př. Dějiny ČSR, II. díl. Učební text pro 10. postupný ročník. Praha 1955, str. 10; dále Dějiny ČSR, Naše vojsko, Praha 1954, str. 158; v takovém smyslu vyzněly i vývody I. svazku Přehledu československých dějin, Praha 1954, str. 99, jež jsou v podstatě thesemi nově chytané vysokoškolské rukověti našich dějin. Srov. k tomu dále mé vývody v ČMM 1954, str. 6 a můj článek, cit. výše v pozn. 77.

K VOPROSU RABOČEHO DVIŽENIA V PRUSSKOU I AVSTRICKOU SILEZII V 1793—1846 ROKA

Na osnove materiálu Gosudarstvennogo archiva města Brno autor ukazuje interes avstrickich pravitel'stvennykh kružok k dviženiu narodnykh mass i na drugou stranu deistvia avstrickich vlastei pri podavlenii pervykh proyavlenii rabočego dviženia v avstrickoi časti Silezii. Stat'ja načinaetsja opisaniem chođa bol'shoj krovavoj zabastovki podmaster'ja v aprele 1793 g. v gorode Vroclav, prodolžает objasniti demonstracii, proisšedšie v 1801 godu v gorode Bельско i Bяла, dal'sšie zabastovku v etikh gorodax v 1811 godu. Posle volnenii v gorode Vroclav 1817 goda autor privodit rjad ostal'nykh primerov volnenii v gorode Bельско v 1830 i 1833 godax, dal'sšie volnenia gornorabočih Orlovoj vesnoj 1844 goda. Posle opisania otklika izvestnogo vosstania tkачей Nižnej Silezii v 1844 godu v Moravii i Silezii obrащает внимание na volnenia v Gliwica v Gornoj Silezii v načale 1845 goda i na uspешnuyu bor'bu rabočih v Bиловец zimoj 1845/46 гг. i na ostal'nye slučai dviženia v 1846 godu. — V zaključenii autor podčerkivает prežde vsego prodolžitel'nost' tradicij rabočego dviženia v oboih častях Silezii, gde sozdalisja horošie uslovija dlia voznika i razvitiya proletarskogo internacionalizma, kotorogo pervye sledy autor pokazываet. V Silezii rabotali i vоевали bok o bok немецкие, польские i českie rabočie. Dal'sšie pokazываet složnost' processa roždenia sovremennoho proletaria v period ot manu'fakturnoj stadii k mašinnoj i podčerkivает neobходимость udeliti внимание razvitiu rabočego dviženia tože v manu'fakturnyj period, kotoryj poка ne po pravu obходят molčanijem.

ZUR FRAGE DER ARBEITERBEWEGUNG IN PREUSSISCH- UND ÖSTERREICHISCH-SCHLESIEIN IN DEN JAHREN 1793—1846

Auf Grund von Materialien aus dem Staatsarchiv in Břitinn zeigt der Verfasser, was für ein Interesse die österreichischen Regierungsstellen für die Bewegung der Volksmassen in Preuss. Schlesien an den Tag legten, und unter einem, wie anderseits die österr. Ämter bei der Unterdrückung der ältesten Ausserungen der Arbeiterbewegung im österr. Anteil Schlesiens vorzugehen pflegten. Die eigentlichen Ausführungen beginnen mit der Beschreibung des blutigen und grossen Streikes der Breslauer Handwerksgelesen im April 1795, fahren dann fort mit den Demonstrationen im J. 1801 in Bielitz und Biala, ferner mit der Schilderung eines weiteren Streikes in denselben Städten im J. 1811. Nach den Unruhen in Breslau von 1817

führt der Verfasser weitere Beispiele von Arbeiterunruhen an: aus Bielitz (1830 und 1833) und Orlau im Frühling 1844 (Bergleute). Nach einer kurzen Schilderung der Rückklänge des berühmten niederschlesischen Weberaufstandes von 1844 in Mähren und Schlesien macht der Autor aufmerksam auf Arbeiterunruhen in Gleiwitz (Anfang 1845) und auf den erfolgreichen Kampf der Textilarbeiter in Wagstadt im Winter 1845—1846, sowie auf weitere Vorgänge im J. 1846. — In der Zusammenfassung am Schluss seines Beitrages betont der Verfasser vor allem das Alter der Traditionen der Arbeiterbewegung beider Teile Schlesiens, wo sich besonders gute Bedingungen für die Entstehung und Entfaltung des proletarischen Internationalismus voranden, nachdem dort deutsche, polnische und tschechische Arbeiter gemeinsam lebten und kämpften. Ferner weist er hin auf den überaus komplizierten Werdegang und Entstehungsprozess des modernen Proletariats in der Zeitspanne vom Manufaktur- bis zum Maschinenstadium und betont hierbei die Notwendigkeit, der Arbeiterbewegung bereits im Zeitalter der Manufakturproduktion eine gebührende Aufmerksamkeit zu widmen, was bisher ungerecht vernachlässigt wurde.